

Knjiga Marijana Buljana *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* opsežna je studija utemeljena na sačuvanim izvorima i u njoj su pomno analizirana brojna pitanja vezana uz naslovnu tematiku, pri čemu su problemi sagledani temeljito i iz različitih kutova. Pisana je jasnim i odmjerenim stilom te predstavlja zanimljivo djelo kako za znanstvenike tako i za širu publiku.

Zdravka Jelaska Marijan

Martin Vašš, *Zlatá bohéma: Umelecká bohéma v Bratislave 1920-1938* (Bratislava: Marenčin PT, 2018), 266 str.

U *Hrvatskoj enciklopediji* pod pojmom *bohema* ili *boema* podrazumijevaju se umjetnici i intelektualci koji vode nesređen i nekonvencionalan život, u znaku prosvjeda protiv društvenih obveza i institucija. Takva obilježja često su bila temeljna odrednica u životu i stvaranju impresionista, egzistencijalista, bitnika i hipija. Naziv najvjerojatnije potječe iz srednjovjekovne Francuske (franc. *bohème*), gdje se koristio za Cigane, za koje se smatralo da potječu iz Bohemije (Češke). Taj je pak termin uključivao predodžbu o neurednom i neobuzdanom životu bez konvencija u kojemu se prožimaju egzistencijalno siromaštvo i iskonsko buntovništvo. Takva predodžba i pojam boema/boemštine doživjet će svoje trajno mjesto i popularnost u Puccinijevoj operi *La Bohème* iz 1896. godine. Mnoge velike književne ličnosti XIX. i XX. stoljeća obilježile su to klasično razdoblje boeme: od E. A. Poea, C. Baudelairea, P. Verlainea, A. Rimbauda do J. Haška, H. Millera, E. Lasker-Schüler itd. Među našim književnicima u boemski bi panoptikum, po svim ondašnjim mjerilima, ušao i A. G. Matoš, a svakako Tin Ujević. Ujevića naš proslavljeni književni teoretičar Viktor Žmegač naziva „posljednjim predstavnikom autentične boeme”, jednim od najvećih boema-pjesnika na europskoj razini. Upravo zato knjiga o boemima iz „klasičnoga boemskog razdoblja” između dva svjetska rata u jednom gradu na srednjoeuropskom prostoru morala bi privući pozornost i hrvatskoga čitatelja. Tim više jer je riječ o Bratislavi i Slovačkoj, gradu i zemlji s kojom Hrvatska baštini toliko dodirnih točaka i čija je povijest, osobito XIX. i XX. stoljeća, više nego komplementarna i poželjna za višestruke komparacije.

Autor ove knjige slovački je povjesničar Martin Vašš (1983.), profesor na Katedri za slovačku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Comenius u Bratislavi. U znanstvenom i nastavnom radu uglavnom se bavi slovačkom političkom, kulturnom i društvenom poviješću XX. stoljeća te odabranim problemima iz historiografije XX. stoljeća. Autor je više znanstvenih monografija i desetaka znanstvenih studija, koje je objavio u zemlji i inozemstvu. Također je član uredništva povijesnih zbirki *Historia nova* i *Historica*.

Nije slučajno da se Vašš posvetio istraživanju ove teme. Njegova sklonost prema intelektualnoj i kulturnoj povijesti prve polovine XX. stoljeća, kao i okrenutost idejnim i kulturnim transferima koji su iz Francuske pristizali u to doba u Srednju Europu i Slovačku, sintetizirana je upravo u ovoj njegovoj studiji. Uostalom, fenomen boemske umjetnosti neraskidivo je povezan s europskom modernom kulturom, a kolijevka europske boeme upravo je Pariz krajem prve trećine XIX. stoljeća. U tom se razdoblju na kulturnoj karti Europe pojavio novi, alternativni stil života, u kojem njegovi protagonisti ne samo da su svoje živote podredili umjetnosti, nego su od vlastitih života pokušali stvoriti umjetničko djelo. Bila je to, kako objašnjava Vašš, i borba za promicanje moderne ili čiste umjetnosti, koja u pravilu nije nailazila na razumijevanje kapitalističkoga sustava u razvoju. Spomenuti je sustav također pokušavao apsorbirati tržište umjetnina, koje je, umjesto aristokracije, došlo u ruke srednje klase, poznate kao buržoazija ili građanstvo. Na taj je način nastao klasični antagonizam između umjetnika boema, koji su imali kulturni kapital, i buržoazije, koja je imala novac u svojim rukama i ambiciju da dominira tržištem umjetnina.

Autor smatra da je upravo stoga boemski način života često predstavljao znak pobune ne samo protiv neumoljivih ograničenja komercijalizirane kulture nego i protiv same dosade i ukočenosti života građanske srednje klase. Tako je stvoren prototip mladoga boema i nadobudnoga umjetnika, čiji je skriveni genij ostao neotkriven i upućen na život u trajnoj egzistencijalnoj krizi. Na tim prividnim ruševinama mogućega „uspješnog” života Vašš vidi rođenje jedinstvenoga i kreativnoga boemskog stava prema životu, koji se nije dao sputati nerazumijevanjem i klevetama konzervativnih i materijalno osiguranih slojeva građanstva.

Tijekom XIX. stoljeća taj kulturni i društveni fenomen modernističkoga karaktera postupno se iz svoje pariške kolijevke počeo širiti u druge dijelove Europe, uključujući i Sjedinjene Američke Države. Ti trendovi nisu zaobišli ni slovačku kulturu, iako su u Slovačku došli s popriličnim zakašnjenjem te su po mnogočemu zadobili specifična obilježja. Vašš napominje da je slovački umjetnički boem morao pričekati do stvaranja prve Čehoslovačke, kad Bratislava uz Prag postaje glavno urbano središte nove države, ali i slovačka kulturna, gospodarska i administrativna metropola. Osim toga, kako ova knjiga uostalom i pokazuje, Bratislava postaje magnet za slovačke umjetnike iz raznih krajeva Slovačke, koji su u njoj tražili bolje zaposlenje te životno i umjetničko samoostvarenje. Tako se početkom dvadesetih godina XX. stoljeća u Bratislavi formirala prva generacija umjetničke boeme koju su činili književnici i umjetnici. Neki se akteri u svojim memoarima prigodno nazivaju „zlatnom boemom”, što i ne treba čuditi jer su dvadesete, a u većoj mjeri tridesete godine prošloga stoljeća percipirane kao razdoblje velikoga kulturnog i društvenog razvoja. „Zlatna boema” pod vodstvom Tida J. Gašpara postala je legendarnom već tijekom svojega postojanja, prepoznata među građanima Bratislave i mađarskom aristokracijom prvenstveno po svojem zabavnom i nekonvencionalnom životnom stilu. Zahvaljujući detaljnom autorovu istra-

živanju sačuvanih memoara i korespondencije, čitajući ovu knjigu možemo zaviriti u društveni mikrokozmos umjetničke boeme u Bratislavi dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća u svim njezinim nijansama. Na stranica-ma knjige smjenjuju se pred očima čitatelja dinamičan dnevni i noćni život umjetnika boema međuratne Bratislave: prizori tuge, egzistencijalnih kriza, ali i radosti, društvenih veselja i redovitih druženja u zadimljenim kavanama, gostionicama i barovima, opuštene sjedenja u likovnim atelijerima, međusobna prijateljstva, manifestacije elegantnoga dendizma, viteštva i posvemašnje ekscentričnosti. Također na površinu izbija slojevit i zamršen odnos s bratislavskim građanskim svijetom, svijetom mecena, obožavateljica i na kraju, ali ne manje važno, muza.

Autor je studiju podijelio na ukupno sedam poglavlja, a na kraju knjige nalazi se popis izvora i literature, kratki medaljoni/portreti odabranih ličnosti te imensko kazalo. Prva tri poglavlja – „Rađanje umjetničke boeme i njezin razvoj u europskom kontekstu” (str. 8–22), „Zlatno razdoblje umjetničke boeme u Bratislavi (1920.-1938.)” (str. 23–47) i „Mjesta zlatne boeme” (str. 48–61) – sažeti su pogled na razvoj umjetničke boeme u europskom kontekstu i „zlatne boeme” u Bratislavi, zajedno s topografijom njezinih kulturnih mjesta poput kafića, gostionica i noćnih barova. Preostala četiri poglavlja posvećena su središnjoj osobi „zlatne boeme”, Tidu J. Gašparu, ključnom protagonistu bratislavske boemske jezgre te, ne manje važno, njezinu pokrovitelju i velikom zagovorniku. Vašš naglašava da bi pogled na kulturni i društveni život međuratne Bratislave bio ne samo nepotpun nego i mnogo manje zanimljiv bez nijansiranja svih tih ključnih fenomena „zlatne boeme” okupljene oko svojega barda Gašpara. U pojedinačnim boemskim portretima – „Protagonisti jezgre zlatne boeme” (str. 92–148) – autor se fokusirao na aspekte života onih umjetnika koji su mu se činili relevantnima sa stajališta promatrane teme. Tako Vašš piše o Jánu Hrušovskom, pioniru „zlatne boeme”, *boemskom kavaliru i kicošu* Emu Bohunu, beskompromisnom boemu Ivanu Žaboti, legendarnom boemu s neodvojivom lulom Fricu Motoški, majstoru pripovijedanja Janku Alexyju. U nastavku nas u poglavlju „Širi krug zlatne boeme” (str. 149–227) upoznaje s ostalim pripadnicima „zlatne boeme”, koji nisu pripadali najužem krugu analiziranom u prethodnom poglavlju: Jánom Smrekom, Emilom Boleslavom Lukáčem, Milom Urbanom, nezaobilaznim *boemskim dendijem* Jožom Nižnánškim, boemom franjevcem Rudolfom Dilongom. Osobito je intrigantan portret Jána Poničana, zatim Laca Novomeskyja, *dekadentnoga mistika* Karola Miroslava Lehotskog, Ľudovita Fulla i Mikuláša Galanda, Jozefa Pospišla, Andreja Kováčika, Štefana Polkorába i *enfant terriblea* slovačke umjetnosti Jozefa Ilečka. U zadnjem poglavlju, „Pokrovitelji, suradnici i podupiratelji zlatne boeme” (str. 228–243), Vašš objašnjava tko je sve stajao „iza” bratislavskoga boemskoga kruga i potpomagao njegov razvoj u čitavom analiziranom međuratnom razdoblju.

Različit opseg pojedinih boemskih portreta, jasno uočljiv prilikom pažljivijega čitanja, nije očito imao za cilj uputiti na „veću” ili „manju” boemštinu

pojedinih umjetnika, nego je bio uvjetovan, kako napominje autor, stanjem dostupnosti izvora i literature. Upravo zbog akutnoga nedostatka izvora neki umjetnici nisu dospjeli u očekivanu portretiranu zbirku. Osim toga, Vašš se nije detaljnije zadržao na političkom djelovanju umjetnika i njihovim političkim stavovima jer je to smatrao zasebnom temom. I takvu njegovu pristupu, koji je sasvim legitiman, autor ovih redaka ne nalazi nikakve zamjerke. Bratislava nakon Velikoga rata, sa svojom dinamičnom i šarolikom društvenom i kulturnom scenom, izranja u ovoj knjizi na površinu u svim svojim nijansama, bojama i okusima. U međuvremenu je iz tiska izašao i svojevrsni nastavak ove studije, *Između sna i jave: umjetnička boema u Bratislavi 1938.-1945.* (2018.), kojom Vašš obuhvaća bratislavsku „zlatnu boemu” u kontekstima Drugoga svjetskog rata. Zajedno s knjigom *Promijenjeni Parizom: slovački umjetnici i Pariz u 20. stoljeću* (2020.) Vašš završava ovu zanimljivu trilogiju ondje gdje je priča i počela, u gradu na Seini. Uvjereni smo da će knjiga Martina Vašša *Zlatna boema: umjetnička boema u Bratislavi 1920.-1938.*, osim što donosi mnogo novih istraživačkih rezultata iz slovačke kulturne povijesti i povijesti svakodnevnoga života toga razdoblja, obogatiti i spoznaje hrvatskoga čitatelja i potaknuti ga na nova promišljanja povijesti srednjoeuropskoga prostora u prvoj polovini prošloga stoljeća.

Ivica Šute

Klaus Buchenau, *From Grand Estates to Grand Corruption: The Battle Over the Possessions of Prince Albert of Thurn and Taxis in Interwar Yugoslavia* (Paderborn: Brill/Schöningh, 2023), XVIII + 184 str.

Istraživanje korupcije u prošlosti zanimljivo je i relativno novo polje, barem iz percepcije historiografije koja se odnosi na hrvatsku prošlost. Osim sad već antologijske knjige Zvonimira Kulundžića *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*, izdane prije više od pola stoljeća u Zagrebu, a pisane više popularno nego znanstveno, ovoj se temi u istom razdoblju zapravo nitko nije previše posvetio. Stoga je pojava nove knjige o istom fenomenu, o kojem gotovo svakodnevno doznajemo nešto novo iz medija, uvijek dobrodošla pojava. Pogotovo kad se, kao ovaj naslov, radi o dugotrajnom primjeru, koji je rezultirao velikim mnoštvom izvora. Njih je potom autor, služeći se primjerenim metodama te povezujući s dosadašnjim saznanjima raznih humanističkih i društvenih znanosti, vrlo dobro istražio te narativno povezao u jedinstvenu monografiju.

Klaus Buchenau (r. 1967.) doktorirao je povijest 2006. na Berlinskom slobodnom sveučilištu. Od 2013. radi kao predavač povijesti jugoistočne i istočne Europe na Sveučilištu u Regensburgu. Baš mu je ta funkcija, ponajviše rad sa